

ТОРБАС О. О.,

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального
процесу, детективної та оперативно-
розшукової діяльності
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)

УДК 343.14

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.3.43>

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ МЕЖ ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

В статті автор досліджує сутність меж доказування у кримінальному процесі та коло суб'єктів, які відповідні межі визначають. Автор зазначає, що межі доказування як віртуальну ідеальну сукупність доказів визначають не суб'єкти, які проводять оцінку доказів, а суб'єкти, які уповноважені на прийняття процесуальних рішень після оцінки доказів. Наприклад, для того, щоб застосувати до особи запобіжний захід, слідчий та (або) прокурор повинні довести слідчому судді наявність обґрунтованої підозри, ризиків, а також той факт, що жоден інший менш суворий запобіжний захід не зможе запобігти таким ризикам. Тобто в даному конкретному випадку межі доказування були сформовані слідчим (прокурором) в момент прийняття рішення про достатність обсягу доказів для застосування до особи запобіжного заходу. В той же час лише слідчий суддя (суд) може прийняти рішення про достатність доказів сторони обвинувачення та доцільність застосування до особи запобіжних заходів. Відмовляючи у задоволенні такого клопотання, слідчий суддя (суд) може констатувати наявність двох ситуацій. Перша (більш типова) – слідчий та (або) прокурор правильно визначили межі доказування, проте неправильно оцінили наявний фактичний обсяг доказів та передчасно зробили висновок про достатність доказів для обрання до особи запобіжного заходу. Друга – слідчий суддя (суд) може прямо або опосередковано констатувати, що слідчий та (або) прокурор з самого початку неправильно визначили межі доказування, у зв'язку з чим вони не змогли адекватно оцінити достатність доказів для прийняття відповідного процесуального рішення. Межі доказування, як вже було зазначено, представляють собою віртуальну ідеальну сукупність доказів, яка повинна бути зібрана для прийняття відповідного процесуального рішення. Якщо робити акцент саме на ідеальності, то можна зробити висновок, що межі доказування є незмінними, адже сукупність доказів для прийняття окремого процесуального рішення завжди буде сталою.

Ключові слова: межі доказування, локальні межі доказування, предмет доказування.

Torbias O. O. Determining the limits of proving in a criminal proceeding

In the article, the author examines the essence of the limits of proving in the criminal process and the circle of subjects who determine the corresponding limits. The author notes that the limits of proving as a virtual ideal set of evidence are determined not by the subjects that evaluate the evidence, but by the subjects that are authorized to make procedural decisions after the evaluation of the evidence. For example, to apply a preventive measure to a person, the investigator and/or prosecutor must prove

to the investigating judge the existence of reasonable suspicion, risks, and the fact that no other less severe preventive measure could prevent such risks. In this case, the limits of proving were formed by the investigator (prosecutor) at the moment of making a decision on the sufficiency of evidence to apply a preventive measure to the person. At the same time, only the investigating judge (court) can decide on the sufficiency of the prosecution's evidence and the expediency of applying preventive measures to the person. Refusing to grant such a request, the investigating judge (court) can ascertain the existence of two situations. The first (more typical) situation – the investigator and (or) prosecutor correctly defined the limits of proving, but incorrectly assessed the available actual volume of evidence and prematurely concluded that the evidence was sufficient for applying preventive measures. Second – the investigating judge (court) can directly or indirectly state that the investigator and (or) the prosecutor incorrectly defined the limits of proving from the very beginning, which is why they were unable to adequately assess the sufficiency of the evidence to make the appropriate procedural decision. The limits of proving, as already mentioned, represent a virtual ideal set of evidence that must be collected to make an appropriate procedural decision. If focus on ideality, we can conclude that the limits of proving are unchanged, because the totality of evidence for making a procedural decision will always be constant.

Key words: limits of proving, local limits of proving, subject of proving.

Вступ. Проблематика визначення сутності меж доказування досліджувалася в кримінальній процесуальній доктрині досить давно і відносно активно. Така увага з боку вчених та практиків пояснюється важливістю зазначеного питання, адже «встановлення меж доказування в кримінальному провадженні передбачає: а) забезпечення з необхідною повнотою виявлення обставин, що складають предмет доказування; б) використання з цією метою лише допустимих доказів, причому в обсязі, необхідному для достовірних висновків у справі» [1, с. 115]. В той же час в кримінальній процесуальній доктрині відсутнє єдине розуміння меж доказування, що вказує на необхідність додаткового дослідження зазначеної проблеми.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз сутності меж доказування у кримінальному процесі, а також виділення кола суб'єктів, які уповноважені на визначення меж доказування у кримінальному провадженні.

Результати дослідження. С.М. Стахівський вказав, що під межами доказування слід розуміти «таку сукупність доказів та їх процесуальних джерел, зібрання і дослідження яких забезпечить повне і якісне встановлення усіх обставин предмета доказування і прийняття обґрунтованого рішення у кримінальній справі, а їх правильне встановлення виступає необхідною умовою забезпечення достатньої глибини пізнання відповідних обставин, а також необхідної надійності та переконливості результатів такого пізнання» [2, с. 11]. Я.Ю. Конюшенко визначає межі доказування як «достатність, повноту і достовірність дослідження фактичних даних, що зумовлюють прийняття процесуальних рішень у кримінальному провадженні» [3, с. 11].

Межі доказування можна також розуміти як «границі доказової діяльності, що забезпечують певний обсяг знань суб'єкта доказування про обставини кримінального правопорушення, щодо якого здійснюється кримінальне провадження, і який є достатнім для закінчення кримінального процесуального доказування або для ухвалення певного процесуального рішення чи здійснення певної процесуальної дії. Тут ідеться не про границі того, що підлягає доказуванню, а про межі тієї діяльності, яка утворює зміст процесу доказування» [4, с. 438]. Також межі доказування розуміють як «такий обсяг доказів та їх процесуальних джерел, наявність яких забезпечить швидке, повне та неупереджене встановлення всіх обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні» [5, с. 8].

Можна продовжувати наводити позиції різних вчених з окресленої проблеми, проте навіть цих прикладів вже достатньо для того, щоб зробити декілька важливих висновків. Дійсно, різні вчені мають різне бачення меж доказування, в той же час відносно універсальною є позиція, що межі доказування повинні асоціюватися саме з певним обсягом доказів, який необхідно зібрати для досягнення завдань, які ставляться перед відповідними суб'єктами кримінального провадження. Саме тому межі доказування досить часто аналізують через їх співвідношення з предметом доказування.

Розкриваючи співвідношення предмету доказування і меж доказування, М. Деєв уявляє їх у вигляді системи координат, на одній осі якої перебуває предмет доказування, на іншій – межі доказування. «Просуваючись по осі предмету доказування, ми переходимо від однієї обставини предмету доказування до іншої. А чим далі ми просуваємося по осі меж доказування, тим більш глибоко і детально встановлюємо елементи предмету доказування. Також розкриваючи співвідношення таких понять, як «межі доказування» і «достатність доказів», автор зазначає, що вони з різних боків характеризують те саме явище, межі доказування вказують на нього шляхом окреслення певних рамок, в яких перебуває позначуване явище, а достатність доказів вказує на це ж явище, характеризуючи його суть, зміст. Межі доказування виділяють, виокремлюють зі всієї гіпотетично можливої сукупності доказів саме достатню їх сукупність, відмежовуючи її, з одного боку, від недостатньої сукупності доказів, а з іншого – від надмірної. Саме між цими двома межами і лежить достатня сукупність доказів, перебуває достатність доказів» [6, с. 5]. В.С. Гнатенко зазначає, що «предмет і межі доказування є взаємозалежними правовими категоріями, які не можуть розглядатися окремо одна від одної та належать до єдиної системи координат. З гносеологічної позиції, поняття «межі доказування» вважається як сукупність достатніх доказів, яка є засобом достовірного пізнання предмету доказування та визначає їх як сукупну змістовно-структурну характеристику доказів у кримінальному провадженні, наявність якої дозволяє вважати встановленими з відповідним ступенем вірогідності фактичні підстави процесуального рішення» [7, с. 6-7].

Також в правовій доктрині існує позиція, що предмет та межі доказування мають розглядатися як мета і засіб доказування, хоча ця позиція і піддається критиці, адже «якщо предмет доказування виражає мету доказування у кримінальному провадженні і становить сукупність обставин, що підлягають доказуванню (ст. 91 КПК України), то межі доказування виражають кордони, в рамках яких здійснюється дослідження всіх обставин кримінального провадження» [5, с. 5]. Власне така позиція є цілком обґрунтованою з огляду на те, що предмет доказування пов'язаний з обставинами, а межі доказування – з конкретними (хоч і уявними) доказами, які повинні ці обставини довести або спростувати. В будь-якому випадку формування меж доказування буде відбуватися з огляду на ті обставини, які повинні бути встановлені. В той же час необхідно нагадати, що межі доказування не повинні обмежуватися лише загальним предметом доказування, який частково передбачений в ст. 91 КПК України. В ході здійснення кримінального провадження у уповноважених учасників кримінального процесу може виникнути необхідність у встановленні інших обставин, які не стосуються ст. 91 КПК України, проте сприяють здійсненню кримінального провадження (наприклад, встановлення яких необхідно для застосування запобіжних заходів). Тобто мова ведеться про локальних предмет доказування, який необхідно розуміти як «сукупність обставин, які підлягають доказуванню у справі при прийнятті окремих процесуальних рішень на всіх стадіях кримінального судочинства, але не пов'язаних із вирішенням справи по суті» [8, с. 405]. Власне існування концепції локального предмету доказування свідчить про необхідність виділення локальних меж доказування, тобто умовної ідеальної сукупності доказів, яку необхідно зібрати для прийняття окремого процесуального рішення у кримінальному провадженні, не пов'язаного з вирішенням справи по суті. Відповідно, в залежності від конкретного процесуального рішення, яке приймається, уповноважений учасник кримінального провадження буде формувати і відповідні межі доказування. В той же час кримінальна процесуальна доктрина не досліджує питання суб'єктів, які формують межі доказування або момент, коли такі межі мають бути встановлені.

В більшості випадків вчені та практики вивчають межі доказування через призму такої властивості доказів, як достатність, адже саме через достатність доказів суб'єкти оцінюють, чи можна буде довести обставини, що вказують на необхідність прийняття відповідного процесуального рішення. Отже перелік осіб, які формують межі доказування в кримінальному провадженні, має базуватися на положеннях ч. 1 ст. 94 КПК України, яка визначає слідчого, прокурора, слідчого судді та суд як суб'єктів, які уповноважені на оцінку доказів з точки зору їх достатності для прийняття відповідного процесуального рішення. Проте такий висновок може бути дещо передчасний. Наприклад, для того, щоб застосувати до особи запобіжний захід, слідчий та (або) прокурор повинні довести слідчому судді наявність обґрунтованої підозри, ризиків, а також той факт, що жоден інший менш суворий запобіжний захід не зможе запобігти таким ризикам. Всі ці обставини і складають локальний предмет доказування. Відповідно, для того, щоб слідчий суддя міг застосувати до особи певний запобіжний захід, слідчий та прокурор в першу чергу повинні змодельовати певну ідеальну сукупність доказів, яка дозволить встановити всі зазначені обставини, тобто визначити локальні межі доказування. Змодельовавши таку сукупність доказів уповноважена посадова особа порівнює межі доказування з наявним у неї фактичним обсягом доказів, та, визнавши зібрані докази достатніми, звертається до слідчого судді з відповідним клопотанням. Тобто в даному конкретному випадку межі доказування були сформовані слідчим (прокурором) в момент прийняття рішення про достатність обсягу доказів для застосування до особи запобіжного заходу.

В той же час лише слідчий суддя (суд) може прийняти рішення про достатність доказів сторони обвинувачення та доцільність застосування до особи запобіжних заходів. Відмовляючи у задоволенні такого клопотання, слідчий суддя (суд) може констатувати наявність двох ситуацій. Перша (більш типова) – слідчий та (або) прокурор правильно визначили межі доказування, проте неправильно оцінили наявний фактичний обсяг доказів та передчасно зробили висновок про достатність доказів для обрання до особи запобіжного заходу. Друга – слідчий суддя (суд) може прямо або опосередковано констатувати, що слідчий та (або) прокурор з самого початку неправильно визначили межі доказування, у зв'язку з чим вони не змогли адекватно оцінити достатність доказів для прийняття відповідного процесуального рішення. Межі доказування, як вже було зазначено, представляють собою віртуальну *ідеальну* сукупність доказів, яка повинна бути зібрана для прийняття відповідного процесуального рішення. Якщо робити акцент саме на ідеальності, то можна зробити висновок, що межі доказування є незмінними, адже сукупність доказів для прийняття окремого процесуального рішення завжди буде сталою. Звичайно, що така сукупність буде залежати від обставин кримінального правопорушення, особи підозрюваного (обвинуваченого) та низки інших факторів. «Суттєвою особливістю меж доказування у кримінальному провадженні є те, що це поняття є оцінною категорією, визначення якої залежить від розсуду правозастосовника. При цьому, визначення таких меж відбувається у кожній конкретній справі окремо певним суб'єктом доказування, зважаючи на суть, характер вчиненого кримінального правопорушення, коло обставин, що підлягають встановленню, та інші особливості відповідного провадження» [9, с. 83]. Проте межі доказування як ідеальна сукупність доказів для прийняття процесуального рішення має бути незмінною та стабільною, адже вона встановлює рівень достатності доказів, який обов'язково має бути досягнутий.

Висновки. Таким чином можна зробити висновок, що межі доказування для прийняття процесуальних рішень встановлюються не тими суб'єктами, які проводять оцінку доказів відповідно до ст. 94 КПК України, а тими, які будуть приймати відповідні процесуальні рішення після оцінки доказів в порядку ст. 94 КПК України. Слідчий та прокурор визначають межі доказування лише для повідомлення особі про підозру, складанні обвинувального акта та для прийняття інших процесуальних рішень у межах своїх повноважень. Межі доказування щодо, наприклад, встановлення винуватості особи мають бути сформовані лише судом. Слідчий та прокурор можуть лише на основі кримінального процесуального законодавства, судової практики, власного досвіду тощо спрогнозувати межі дока-

зування, проте конкретно визначати такі межі буде суб'єкт, уповноважений на прийняття кримінальних процесуальних рішень відповідно до КПК України.

Список використаних джерел:

1. Коваленко Є.Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2006. 631 с.
2. Стахівський С.М. Кримінально-процесуальні засоби доказування: автореф. ... д.ю.н.: 12.00.09. Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 2005. 30 с.
3. Конюшенко Я.Ю. Доказування на досудовому провадженні у кримінальному процесі України: автореф. ... к.ю.н.: 12.00.09. Академія управління МВС України. Київ, 2010. 20 с.
4. Омельчук Л.В., Федоренко Є.В. Визначення предмета та меж доказування під час судового розгляду у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 436-438.
5. Старенький О.С. Щодо визначення поняття меж доказування в кримінальному провадженні. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2014. № 1(9). С. 1-12.
6. Десв М. Достатність доказів у кримінальному процесі України: автореф. ... к. ю. н.: 12.00.09. Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. Київ, 2008. 16 с.
7. Гнатенко В.С. Межі доказування у кримінальному провадженні: автореф. ... к.ю.н.: 12.00.09. Донецький юридичний інститут МВС України. Кривий Ріг, 2017. 16 с.
8. Стоянов М. М. До питання про визначення локального предмету доказування. *Правове життя сучасної України: матер. Міжнар. наук. конф. проф.-викл. складу (Одеса, 20–21 квітня 2012 р.)*. Т. 2 / відп. за випуск д.ю.н., проф. В.М. Дрьомін / Націон. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса: Фенікс, 2012. С. 403-405.
9. Марочкін А.І., Сливна В.А. Межі доказування у кримінальному провадженні. *Право та інновації*. 2020. № 2 (30). С. 82-86.

